

частности, определения его места в украинском национальном движении, анализ его творческого наследия. Сделан вывод, что Д. Сигаревич был одним из лидеров процесса политизации украинского национального движения. Пиком его деятельности было время его проживания в Одессе, особенно 1905-1906 гг. Д. Сигаревич стоял у истоков украинского студенческого движения в Одессе, содействовал ознакомлению широких слоев общества с украинской культурой.

Ключевые слова: Сигаревич, Одесса, украинское студенческое движение.

Рецензент: Т.Г. Гончарук, д.і.н., професор (Одеський національний університет імені І.І. Мечникова)

УДК 94(477.7):357.1-058.22:929Слабченко«19»

Людмила Новікова

ПРАВО НА ГІПОТЕЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ КОЗАЦТВА: НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ М. Є. СЛАБЧЕНКА (1882-1952)

У статті приділяється увага науковому доробку одеського історика М.Є.Слабченка (1882–1952), зокрема, тим гіпотезам, які були ним висловлені в різних працях з історії козацтва. Розглядається ставлення М.Є. Слабченка та його сучасників до гіпотези як до наукового методу, а також окремих дослідників до гіпотез у роботах цього історика.

Ключові слова: М.Слабченко, наукова гіпотеза, одеські історики, історія козацтва.

Історичні погляди одеського історика Михайла Слабченка (1882–1852) стали об'єктом спеціального наукового аналізу вже на самому початку його дослідницької біографії. Оцінки, часто достатньо гострі, методів та окремих висновків-гіпотез тоді молодого вченого з'явилися в рецензіях, зокрема, на його монографію «Малорусский полк в административном отношении» (1909), яку він, між іншим, хотів надрукувати українською мовою (звертає на себе увагу і використаний термін: не малоросійський а малоруський). У радянський період, у 1920-х рр., ця своєрідна традиція зберігалася. Не бракувало, як і в попередній період, критичних оцінок окремих гіпотез, які надавалися і об'єктивно, і були частково наслідком того, що тоді у сфері історичного дослідження існувало багато нашарувань відносин між істориками, конкуренція шкіл та дослідницьких центрів, окремих провідних дослідників. Про це свідчить, зокрема, листування М.Слабченка з О. Оглоблиним²⁶³. Вже в цей час виявляється сумнозвісна тенденція до надання негативних ярликів. З часу засудження М.Слабченка за справою СВУ, а також його історіографічних опонентів за цією справою або за іншою, як М.Грушевського, було фактично знищене розбудоване у 1920-х рр. середовище наукової критики і в цілому наукового життя в сфері історичного дослідження, що продовжувало традиції

²⁶³ Верба І. В моїх працях є самостійна, незалежна бунтівна думка: Вибрані листи Михайла Слабченка до Олександра Оглоблина // Вісник НАНУ. – 1997. – № 3-4.

дореволюційного періоду. Починається новий етап у цьому відношенні, боротьба наукових методологій повністю поступається «ярликізації» і методологічному монізму. Не уникнув цього і Слабченко та його дослідницький доробок, що у 1930–1950-х рр., в умовах боротьби з буржуазним націоналізмом, зазнали критики з боку офіційної історіографії, були охарактеризовані у термінах буржуазного націоналізму і фашизму²⁶⁴. Його праці були вилучені з широкого доступу. Таке становище обмежило можливість їхнього використання для історіографічного аналізу, хоча дослідники його спадщини і відмічають впливи поглядів історика на інших вчених. Ймовірно, що іноді офіційні оцінки його поглядів, що продовжували з'являтися, давали можливість завуалювати справжній науковий інтерес їх авторів до робіт історика, а також сприяли поширенню інформації про них. Від негативних оцінок було здійснено перехід до періоду мовчання істориків з приводу поглядів М.Слабченка.

У незалежній Україні багато було зроблено для дослідження біографії та наукового шляху історика²⁶⁵. У працях дослідників, зокрема, А. Санцевича, І. Кураса, С. Водотики, В. Заруби піднімалися питання наукових підходів М.Слабченка, вказувалося на їх еkleктичність і спеціалізацію при дослідженні окремих предметів у поєднанні з монізмом у висновках, на революційний характер марксистської (позапартійної) методології історика у 1920-х рр. Згадувалися і його дослідницькі методи, серед яких властиве історичу висловлення гіпотез, вказувалося на його інтуїтивізм у науці. Заруба, здається, перший з дослідників наукової біографії Слабченка, дав інформацію про квінтесенцію ставлення М. Василенка до його перших робіт²⁶⁶. Водночас окремі аспекти проблеми використання одеським істориком гіпотез у науковому дослідженні вимагають додаткового дослідження, зокрема, такі, як сприйняття їх у сучасному йому науковому середовищі, причини гострої критики в бік низки його висновків.

Історична наука на кінець XIX – початок XX ст., коли відбувалося формування М.Слабченка як історика, пройшла вже достатньо довгий час становлення та розвитку. На зміну пануванню романтичного підходу, який частково продовжував

²⁶⁴ Санцевич А. В. Видатний український історик М. Є. Слабченко.– К., 1993. – С. 25.

²⁶⁵ Першина З. В. Історія України в працях одеських дослідників // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 58; Академік Михайло Єлисейович Слабченко : наукова спадщина і життєвий шлях. – Одеса, 1995; Хмарський В. М. Слабченко Михайло Єлисейович. Видатний український історик, академік ВУАН // Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біограф. словник. – Одеса, 2005. – Т. 4. – С. 119-123; Музичко О. Є. Слабченко М. Є., 1882–1952 // Одеські історики. –Т. 1. – Одеса, 2009. – С. 362.

²⁶⁶ Санцевич А. В. Видатний український історик М. Є. Слабченко. – С. 35-36, 38-39, 42; Курас І. Ф., Водотика С. Г. Академік М. Є. Слабченко // Український історичний журнал. – 1993. – № 11-12. – С. 104; Заруба В. М. Постаті (Студії з історії України. Кн. 2). – Дніпропетровськ, 1993.– С. 90.

виявлятися у термінології істориків, прийшов позитивізм, а далі знову проявляються романтичні тенденції у поверненні частини істориків до неокантіанства. Тотальність сприйняття історичного простору замінювалася структуруванням суспільства, увагою до економічних процесів та гіпертрофуванням їх впливу на всі інші, що пропонувалося економічним матеріалізмом, марксизмом. Всі ці явища духовного життя, що формували методологію історичного дослідження, водночас створювали різні типи істориків. З точки зору суто наукової методології самого загального характеру одну групу представляли «позитивісти», з їх наголосом на значенні історичних фактів, які слід ретельно здобувати з документальних історичних джерел. Це визначало і підхід до гіпотези як обґрунтованого джерелами твердження. Іншу групу представляли історики, які давали на виході тексти, окремі фрагменти яких знаходилися на межі історії та філософії, історії та інших наук, використовували літературний стиль замість суто наукового, іноді віддавали перевагу здогадці, інтуїції у розумінні суті окремих явищ. Гіпотеза у цих істориків сприймалася як нове, «цікава думка», «оригінальність мислення». Вона не обов'язково мала опиратися ґрунтовну джерельну базу, достатньо було її новизни.

Слід згадати і про той факт, що в українській історичній науці на межі XIX–XX ст. продовжується процес глибокої структуризації на рівні наукових шкіл, методологічних напрямків, регіональних наукових центрів, предметних напрямків тощо. На цей час вже сформований міцний прошарок «авторитетів» історичної науки. Це М.Максимович, В.Антонович, О.Лазаревський, М.Грушевський, В.М'якотін, М.Володимирський-Буданов та інші.

Водночас з'являється тенденція до наукової монополізації окремих сфер дослідження, зокрема, історії Гетьманщини. У цьому контексті привертає увагу на перший погляд непотрібний у зв'язку з науковою біографією М.Слабченка факт. У 1894 р. в журналі «Киевская старина» з'явилася стаття Василенка, присвячена історії Гетьманщини. Автор стверджував, що ніякої виразного й усталеного устрою та громадсько-юридичних принципів у Гетьманщині не було, що життя її було хаотичне²⁶⁷. Ймовірно, що ця думка зіграла роль певного катализатора у справі звернення І.Линниченка як наукового керівника М.Слабченка і його самого спершу до регіонального аспекту цієї проблематики, на рівні полку. Так, ще будучи студентом юридичного факультету (1905-1910) ІНУ, М.Слабченко звернувся до історії Гетьманщини і підготував згадану вище монографію «Малорусский полк в административном отношении» (1909) (далі – «Малорусский полк»),

---

²⁶⁷ Окиншевич Л. Рада старшинська на Гетьманщині // Україна. – 1924. – Кн.. 4. – С. 12.

за яку, на підставі відзиву відомого історика І.Линниченка, отримав у 1908 р. золоту медаль.

В Одесі апологетична традиція, що передбачала доведення складного характеру устрою запорозького козацтва, його управління, веде своє походження від А.Скальковського. М.Слабченко очевидно взявся з тією ж метою за історію Гетьманщини. На існування подібних мотивів, які дали поштовх науковій «боротьбі» між Слабченком і Василенком, вказує факт двох розгромних рецензій останнього на «Малорусский полк». Висловленим у цій роботі положенням Слабченко залишався вірним і надалі. У своєрідній науковій «впертості» він нагадував іншого одеського автора, вже згаданого Скальковського, який років 70 роками раніше не бажав схилитися перед столичними (петербурзькими) авторитетами, що наполягали на помилковості його концепції щодо запорозького козацтва як чернечо-лицарського ордену. Сучасні дослідники, зокрема, Санцевич, загалом вказують на ґрунтовність роботи М.Слабченка, що відрізняється новизною предмету²⁶⁸. Її появу можна розглядати як спробу з боку представників одеського наукового центру зайняти власне і помітне центром місце у дослідженні історії козацтва.

Велике значення для вироблення проблематики книги та окремих висновків історика, на наш погляд, мало те, що саме під час роботи над нею, працюючи у 1908 р. у Київській Університетській бібліотеці, М.Слабченко ознайомився з рукописами історика Лазаревського, вплив поглядів якого на проблему диференціації українського суспільства та аристократизації старшини слід відзначити і для іншого одеського дослідника, О. Маркевича. На основі цих підходів у його працях чітко сформульована концепція «подвійної причини», як зовнішньої, так і внутрішньої, припинення існування Нової Січі та Гетьманщини.

Новизна предмету дослідження – українського полку – неминуче ставала підґрунтям для висловлювання наукових гіпотез та припущень. Їх поява іноді була пов'язана з використанням досліджень інших наук, зокрема, соціології. Вже у вступі до своєї книги автор намагається дати широку картину, так би мовити, «доісторії» Гетьманщини. Він відзначає, що у складі Речі Посполитої, що намагалася зайняти своє місце у новому світовому порядку з буржуазними характеристиками і обирає для цього шлях колонізації окраїн, Україна, починаючи з XVI ст., отримує статус колонії. Історик звертає увагу на позитивні та негативні наслідки колонізації України для самої Польщі, а також для шляхетства та народу на українських землях, зупиняючись на

---

²⁶⁸ Санцевич А. В. Видатний український історик М. Є. Слабченко. – С. 10.

соціальних суперечностях, що простежуються ним на рівні шляхта-народ та магнати-шляхта, стверджує, що Польща привнесла в українське суспільство кріпацтво. У вступі М.Слабченка висловлює також гіпотезу, що польські староства як адміністративно-територіальні одиниці стали підґрунтям для пізніших козацьких полків²⁶⁹. Це положення не було безумовним, що відчув вже його вчитель І.Линниченко. Як позитивний момент, останній відзначив, що ця думка може встановити спадкоємність в історії адміністративно-територіальних одиниць на території України. З іншого боку, Линниченко вказав на те, що для вирішення цього питання необхідно було би провести глибоке порівняння внутрішньої організації староств та полків, але водночас згадав про те, що староства ще недостатньо досліджені. Водночас ймовірно, що Линниченко укріпив Слабченка у переконанні у можливості використання гіпотез або припущень на основі аналогії, вбачаючи у тому не остаточний висновок, а постановку проблеми для дослідження. У своєму відзиві він писав: «Але потрібно сказати, що і у наведених автором прикладах аналогії функцій достатньо для визнання його думки вповні ймовірною»²⁷⁰.

Ця гіпотеза, як і, ймовірно, смілива дискусія Слабченка з науковими авторитетами (а на сторінках «Малоруського полка» ми бачимо заперечення «схеми» (=гіпотези) М. Максимовича про час походження в Україні територіальних полків, відносно етнічних теорій походження козацтва та ін.)²⁷¹, викликали енергійний протест з боку рецензента, Василенка. Ймовірно, що додали певної гостроти рецензії спроби Слабченка заперечити висновки самого М. Грушевського (зокрема, він вказував на невірне змішання у праці Грушевського запорозького та городского козацтва)²⁷², а також чутки про його негативне ставлення до цього вченого (які поширювалися, зокрема, у 1909-1910 рр.), що були несправедливі²⁷³.

Окремо стоїть гіпотеза М.Слабченка щодо того, що договори з Річчю Посполитою 1649 та 1651 рр. не визнавали Гетьманщини як політичної одиниці, що ще у 1653 р. «не було гетьманщини як цілої у політичному, міжнародному значенні слова одиниці», відповідно не було й територіально-адміністративного полкового поділу.

²⁶⁹ Слабченко М. Е. Малорусский полк в административном отношении: (Историко-юридический очерк). – Одеса, 1909. – (Записки Новороссийского университета. Историко-филологический факультет. Вып. 1). – Вступ. – С. 5, 48.

²⁷⁰ Отзыв заслуженного ординарного профессора И. А. Линниченко о представленной на соискание награды золотой медалью работе на тему «Малорусский полк в административном и хозяйственном отношении» // Записки имп. Новороссийского университета. Офиц. отд. – 1910. – Вып. 3. – С. 75.

²⁷¹ Слабченко М. Е. Малорусский полк. – С. 21-22.

²⁷² Слабченко М. [Рецензія] Vogue. Trois drames de l'histoire de Russie. Paris, 1911 // Известия Одесского библиографического общества при имп. Новороссийском университете. – Одесса, 1913. – Т. 1: 1911-1912 гг. – С.229.

²⁷³ Заруба В. Постаті. – С. 93-94.

Утворення Гетьманщини автор відносив до часу з'єднання України з Московською державою, які підписали угоду 1654 р. як держава з державою. М.Слабченко стверджував, що «Гетьманщина визнавалася васальною державою, чого за нею ніяк не хотіла визнати Річ Посполита»²⁷⁴.

Отже, талановитий студент, з неабиякими здібностями, М.Слабченко, що намагався оригінальністю висновків заявити про свою участь у розробці найважливіших питань української історії, був непривітно зустрійтий у середовищі наукової громади, яка гуртувалася навколо НТШ. Виразником настроїв істориків свого типу – позитивістського – якраз і став Василенко. Він розпочав свій шлях у науці значно раніше за М.Слабченка. Звертає на себе увагу той факт, що Василенко, зацікавившись правом після отримання вже магістра російської історії, склав іспити екстерном на тому ж юридичному факультеті ІНУ, де після кількох років перебування на історико-філологічному факультеті навчався М.Слабченко. У 1909 р. Василенко став приват-доцентом Київського університету. Однак через заборону викладати він працює в Одесі за практичною спеціальністю. В той час політичний остракізм, пов'язаний з українським питанням, не міг повністю паралізувати наукову діяльність представників української інтелігенції. Вони знаходили поле діяльності у межах НТШ ім. Т. Шевченка.

Після першої рецензії Василенка Слабченко стверджував, що рецензент неправильно «розрішив» поставлені ним питання. Він фактично заперечив право виступати висновкам Слабченка у якості наукових гіпотез. На наш погляд, метою Василенка було довести ненауковість дослідження молодого вченого, дослідження, що вже самою своєю проблематикою вступало у конфлікт з його власними попередніми висновками. Ймовірно, саме тому позитивні моменти, властиві роботі, залишалися «непоміченими». З іншого боку, звертає на себе увагу те, що вся система аргументації Василенка була демонстрацією нової історичної парадигми, що загалом відповідала підходам М. Грушевського, висловленим ним у своїй статті «Звичайна схема «руської історії»...» (1904). Так, Василенко зупинився здебільшого на тих моментах, які пов'язані з висновками Слабченка про вплив на українську історію волі московського царя, польського короля та українського гетьмана, а також польських інституцій²⁷⁵. Він говорить про «інші причини», а не волю правителів, в історії України, що загалом справедливо і відповідає позитивістському баченню історії як багатофакторного процесу. Водночас цей підхід

²⁷⁴ Слабченко М. Е. Малорусский полк. – С. 25-27.

²⁷⁵ Василенко М. З історії устрою Гетьманщини: Критич. замітки // Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові. – 1912. – Т. 108. – С. 110.

був направлений на виділення самостійної історії України, відокремленої від історії Росії та Польщі.

М.Слабченко у своїй відповіді на критику з боку Василенка²⁷⁶ сам відзначав (звичайно, не на підтримку критики Василенка) деякий інтуїтивізм і недостатній характер своїх висновків. У зв'язку з цим, на нашу думку, не слід випускати з уваги той момент, що в українській історіографії натяки істориків на незавершений характер їх праць є певною традицією, що поєднувалася з закріпленням такого підходу в українській та російській історичній науці водночас з розвитком археографії, нагромадженням джерел у ХІХ ст. В Одесі яскравим прикладом такого ставлення до своєї роботи є саморефлексія історика Нової Січі Скальковського. Так, відповідаючи на звинувачення Василенка, Слабченко писав, що в умовах, коли немає історії українського права як наукової дисципліни, він намагається «зрозуміти єство порядку гетьманщини (так, з маленької літери, подається цей термін у Слабченка. – Л.Н.), коли не дати самому відповіді на головніші питання, то хоч підготувати ґрунт для інших, які ліпше знають українське право гетьманства». Незавершеність доказової бази для висновків, фактичні помилки відходили ніби на другий план у розумінні своєї історіографічної праці як певної місії, що мала виправдати недостатнє використання джерел та модернізацію історії, дещо хаотичне залучення соціологічних підходів. М.Слабченко усвідомлював обмежене коло захисних засобів. У першу чергу це була позитивна оцінка з боку Линниченка (на що Василенко відповів, що цей вчений помилявся). На інших авторитетних істориків Слабченко не міг послатися в якості підтвердження своєї правоти тому, що і для них залишилися ніби непоміченими його висновки, хоча власні висновки цих істориків – В. М'якотіна, М. Покровського, В. Липинського, що публіковані були пізніше, нагадують низку висновків Слабченка в «Малорусском полке»²⁷⁷. Розуміючи значення авторитету М.Грушевського, М.Слабченко вказує на походження окремих своїх висновків-гіпотез на основі думок, висловлених раніше цим істориком. Він відзначає: «...докази д. Василенка в необґрунтованості й фантастичності сказаного мною, повинні бути направлені по адресі таких вчених як Грушевський чи Яблоновський, на авторитет котрих я покладався». Сам Слабченко висловив своє ставлення до гіпотез таким чином, що за наявності хоча б якихось джерел, «...де можливо по тим чи іншим признакам заповнити прогалини, се робити і можна, і треба...»²⁷⁸.

²⁷⁶ Слабченко М. Ще до устрою гетьманщини ХVІІ-ХVІІІ ст. І. З приводу заміток М. П. Василенка (Записки, т. 108) // Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – 1913. – Вип. 4. – Т. 116.

²⁷⁷ Там само. – С. 69-70.

²⁷⁸ Там само. – С.76-77.

Головним для себе Слабченко вважав відповідь на питання, яке вимагало спеціального дослідження – чи була в Гетьманщині держава, і стверджував, що це була республіка, вільна всередині²⁷⁹, з окремими елементами представницької демократії. У своїх рецензіях Василенко звинувачував його у тому, що він модернізує поняття державності для XVII ст., негативне ставлення він висловив і до характеристики відносин України з Московською державою як відносин васальної залежності²⁸⁰. Василенко вказував на складність питання, його дивувала та легкість, з якою Слабченко вирішував найскладніші питання української історії²⁸¹.

Звертаючись до загального питання щодо правомірності гіпотези у науковому дослідженні, Василенко відзначав, що вона «не повинна бути безпідставною», «легковажним висновком». Історик залишився на тій точці зору, що праця Слабченка ненаукова, «повна помилок, скороспілих, необґрунтованих висновків»²⁸².

Важливим внеском у дослідження історії Гетьманщини та у її популяризацію стали підручники 1918–1919 рр., підготовані Слабченком. Вони фактично були покликані поглибити розгляд проблематики, окресленої в «Малорусском полке», перенести предмет з місцевого управління у Гетьманщині на центральне. Якщо раніше, у 1909 р., це була спроба взяти участь у науковій дискусії з цього питання, то у 1918 р. звернення до історії державності було пов'язано з конкретними політичними подіями 1917–1918 рр.

В одній з цих робіт, під назвою «Центральные учреждения Украины XVII–XVIII вв.» (1918)²⁸³, що отримала високу оцінку з боку історика Л. Окиншевича²⁸⁴, М.Слабченко далі розвиває свій підхід до організації управління у Гетьманщині як до певної системи і розглядає такі явища, як народна рада, Гетьманат (гетьман), генеральні уряди, компетенція Генеральної канцелярії. Звертаючись до історії появи держави Гетьманщини, Слабченко розглядає визвольну війну XVII ст. як продовження хвилі європейських міських бунтів²⁸⁵. Саме міста у Європі взяли у свої руки ініціативу перетворення суспільства на принципах свободи та рівності. В Україні події виявилися більш грізними, тому що більш глибокою була різниця між станами, а свободу уособлювало козацтво, яке постає як стан дрібних власників. «Філософії та

²⁷⁹ Там само. – С. 71.

²⁸⁰ Василенко М. З історії устрою Гетьманщини. – С. 104.

²⁸¹ Там само. – С. 113.

²⁸² Там само. – С. 108; Василенко М. З приводу заміток д. М. Є. Слабченка // Записки Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка. – 1913. – Вип. 4. – Т. 116. – С. 79-86.

²⁸³ Слабченко М. Е. Центральные учреждения Украины XVII–XVIII ст.: Конспект лекцій, читаних с 10 июня по 14 июля 1918 г. на украинских курсах для учителей средних школ). – Одеса, 1918.

²⁸⁴ Першина З. В. Історія України в працях одеських дослідників. – С. 58.

²⁸⁵ Слабченко М.Е. Центральные учреждения. – С. 3.

праву поміщиків була протиставлена інша філософія, інше право. Канонічному праву і шляхетським конституція прийшлося зіштовхнутися з ідеями свободи і рівності». Це і стали ті гасла, під якими підняв повстання Б. Хмельницький. Історик відзначає надалі, що, якщо спершу Україну репрезентували козаки, то у XVIII ст., внаслідок соціально-економічних змін, її став репрезентувати тільки клас поміщиків, представником якого М.Слабченко називає Г.Полетику. Що стосується форми державності Гетьманщини, то дослідник продовжував вважати її «представницької демократичної республіки», відзначаючи, що в ній була «комбінація народоправства та представництва»²⁸⁶.

Історик звертався до питання про документи конституційного характеру для Гетьманщини і відзначав, що головними українськими хартіями були договірні пункти 1654 р. і конституція 1710 р.²⁸⁷. Однією з причин відсутності в Україні сталих правових форм для органів влади він називав «недостатність статей 1654 р.», звертав увагу на те, що «договірні пункти 1654 р. мали вся недоліки» неподатливих хартій», на чому, на його думку, наполягала сама ж українська влада. «Статті» «були редаговані вкрай сумарно і тому допускали інтерпретації...», – відзначав історик. З «дефектів» документу 1654 р. народилася невідкладна необхідність у точному встановленні відносин між органами публічної влади і в окресленні правового укладу Гетьманщини, що і виконано конституцією 1710 р. Дослідник намагався з'ясувати те виключне значення, яке надавалося з боку українського суспільства договору 1654 р. і дійшов висновку про роль російської держави, що своїми посиланнями на цей акт – при зміні статей для обмеження незалежності Гетьманщини – сформувала у масовій народній свідомості поняття про неможливість ніяких відходів від цього акту.

На окрему увагу заслуговують міркування М.Слабченка стосовно функцій рад, які не є, як прийнято звичайно в історіографії, лише законодавчими, але й установчими, тобто встановлювали «головні закони краю». Знищення ролі рад, на думку історика, було результатом зацікавленості і Москви, що «намагалася інкорпорувати Україну», і старшини. З іншого боку, Слабченко приходять до парадоксального висновку, що скасування установчої ролі рад було пов'язано з визнанням договору 1654 р. як єдиного установчого для Гетьманщини. Звертають на себе увагу висновки дослідника стосовно розвитку представництва в Україні, його недоліків, що корінилися в поєднанні участі в представницькому органі з функціями

---

²⁸⁶ Там само. – С. 6.

²⁸⁷ Там само. – С. 6-7.

контролю за представницьким органом тощо²⁸⁸. До речі, згаданий вище Окиншевич не сприйняв поєднання М.Слабченком у розділі цієї роботи, присвяченому «Народній раді», Генеральної ради, з виділенням її кількох видів, та старшинської²⁸⁹.

Розглядаючи питання відносно влади гетьмана, М.Слабченко, серед іншого, відзначив, що і народна самосвідомість, і міжнародне визнання бачили у гетьмані главу держави, нехай і не суверенної.

Історик докладно, в різних місцях своєї книги, простежує питання про скасування автономії Гетьманщини, занепаду представницьких та виборних органів влади тощо, висловлює гіпотезу щодо зацікавленості у зменшенні повноважень гетьмана як з боку російської влади, так і козацької старшини та запорожців. Ставлення до питання знищення української автономії його як історика мала не до кінця чіткий характер. З одного боку, він вказує на те, що автономія Гетьманщини знищувалася поступово, фактично після Хмельницького, який вступив у васальну залежність від Москви, а його наступники вже «не виходили зі зв'язку з Москвою». В іншому місці історик зазначає, що проекти знищення автономії Гетьманщини з'явилися з часів Петра I²⁹⁰.

М.Слабченко й у цій роботі схильний до критики авторитетів, включно з гіпотезами, що вони їх висловлювали. Так, тісно пов'язуючи децентралізацію влади в Гетьманщині з індивідуальними господарством, історик трактує як ненаукові спроби М'якотіна довести існування общини у Гетьманщині²⁹¹.

З утвердженням радянської влади в Україні Слабченко полишає політику і займається виключно наукою, хоча, слід відзначити, має власну «політику» в науці. Як і раніше, вона була направлена на подолання авторитетів, що у термінологічному відношенні знайшло вираження у намаганні «більшовизації» (непартійної) науки²⁹². Нове життя, за розвитком якого спостерігав М.Слабченко, вносило у свідомість та підсвідомість інтелігенції концепт новизни. У таких умовах схильність історика до самостійної думки, деякої навіть наукової провокації мала до певного часу міцне підґрунтя для свого існування. У цей період М.Слабченко бере участь у діяльності різних наукових та освітніх установ, серед яких – Комісія для виучування історії західньоруського і українського права ВУАН, яку очолив його перший рецензент М. Василенко.

З погляду загальної методології М.Слабченко достатньо легко увійшов у русло марксистської історіографії у тому сенсі, що

---

²⁸⁸ Там само. – С. 25-26, 30.

²⁸⁹ Окиншевич Л. Рада старшинська на Гетьманщині. – С. 26.

²⁹⁰ Слабченко М. Е. Центральные учреждения. – С. 26, 36.

²⁹¹ Там само. – С. 10.

²⁹² Верба І. В моїх працях. – С. 81, 87.

виходив з важливості в історії економічного чинника, звертав увагу на питання соціальної диференціації тощо. Він продовжував вивчення історії козацтва та Гетьманщини, не змінюючи свої погляди на принципові моменти, такі, як форма її державності. З іншого боку, ми бачимо роздвоєння дослідницького предмету на історію Гетьманщини та Запорозької Січі, що, ймовірно, було наслідком перебування в Одесі запорозького архіву. У 20-ті рр. ХХ ст. почала виходити друком фундаментальна п'ятитомна праця Слабченка «Організація господарства України від Хмельниччини до світової війни», де розглядалися різноманітні питання суспільно-економічного життя Гетьманщини та Запорозької Січі. Останній були присвячені роботи «Соціально-правова організація Січі Запорозької» та «Паланкова організація Запорозьких Вольностей»²⁹³. Вони привернули особливу увагу наукової громадськості.

Звертаючись до проблем історії Гетьманщини, історик продовжує триматися теорії васального характеру гетьманщини за договором 1654 р. Водночас більш чітко він формулює положення про подвійний характер становища гетьманщини: «вона стала васальною від Москви державою, хоча в багатьох відношеннях діяла вповні незалежно від свого сюзерена». Одним з підтверджень цього стало карбування власної монети, що відстоював у дискусії з В. Шугаєвським М. Слабченко. Він вважав, що «від Хмельницького і аж до Мазепи включно» в Україні робилися спроби ввести свою монету, «яка вийшла з обігу в початку XVIII ст.». Автор вважав за українську монету як не знайдені ще монети Хмельницького, так і карбовані за П. Дорошенка та І. Самойловича монети в Україні, незважаючи на те, що на них було ім'я Яна Казимира, або що то були так звані чехи, які, як традиційно вважається в історіографії, всупереч думці М. Слабченка, були нав'язані московським урядом Україні²⁹⁴.

Події в Україні другої половини XVII–XVIII ст. історик розглядає з погляду існування соціальної диференціації в українському суспільстві, боротьби між окремими соціальними групами, в якій спершу (з 1648 р.) отримує гору одна – нешляхетські маси («дрібний вільний власник» з козаків, селян та

²⁹³ Слабченко М. Соціально-правова організація Січі Запорозької // Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. – К., 1927. – Вип. 3. – С. 203-340. – (Збірник Соціально-економічного відділу / ВУАН. – № 12); Його ж. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. – С. 159-252. – (Організація народного господарства від Хмельниччини до світової війни. Т. 5. Вип. 2-й). – Відбиток з 6-го випуску «Праць Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права» (1929); Ткаченко М. Рецензія. Проф. М. Є. Слабченко. Організація народного господарства від Хмельниччини до світової війни. Т. 5., вип. 1. Соціально-правова організація Січі Запорозької (надруковано в 3 вип. праць, К., 1927, окремих відбиток, К., 1927, с. 136) // Україна. – 1929. – № 1 (Січень-лютий). – С. 101.

²⁹⁴ Слабченко М. Чи була в Гетьманщині своя монета. – Окр. відб. з «Наук. збірника», 1926. – С. 64-66.

міщан, «власник куркульського типу», «українська козацька буржуазія»), а з часом, опираючись на військову силу, то свою, то чужу – «старшинський, а потім шляхетсько-поміщицький клас». Водночас Слабченко показує, як українське суспільство, й верхи, шляхетство, й низи, поступово у своєму фактичному становищі наблизилися до становища відповідних класів у російському суспільстві. Це було пов'язано з тим, що як вказує Слабченко в іншій праці, «революція 1648 р. перемістила панські цінності до козацтва та його старшини»²⁹⁵. Тим самим були знищені надбання Хмельниччини, яка показала можливість створення буржуазно-демократичної держави. З огляду на те, що Росія намагалася розширити свою територію, їй знадобилися економічні сили Гетьманщини. Разом з політикою Російської імперії, у припиненні існування Гетьманщини історик звинувачує українську еліту, яка добровільно відмовилася від публічного васалітету заради своїх егоїстичних інтересів²⁹⁶.

Поряд зі значною увагою до соціальних питань, історик зупиняється на різних аспектах економічного розвитку. Зокрема, розглядаючи історію промисловості в Гетьманщині, історик заперечує сувору вертикальну послідовність зміни форм промисловості, вказує на горизонтальне співіснування різних форм. На думку історика, «попередні схеми брали організацію виробництва в Україні по вертикальному розрізу і мають бути доповнені по горизонталі»²⁹⁷. Як і у випадку характеристики політичного життя Гетьманщини, значну увагу Слабченко приділяє впливу спершу польської, а згодом російської політики на соціально-економічний розвиток України-Гетьманщини.

У роботі «Соціально-правова організація Січі Запорозької» (Одеса, 1927) історик демонструє властиве йому звернення до історіографії питання. Він використовує багато іномовної літератури: французьких, польських, англійських, німецькомовних авторів²⁹⁸. Значним є перелік джерел. Як і в своїй першій значній монографії, історик тримається соціального підходу, всупереч етнічному, в цьому питанні. Водночас він розділяє козакування як особливий вид господарської діяльності – промисел у степу – та власне козацтво, яке походить від козакування. Якщо витоки козакування можна побачити ще на початку XIV ст., то козацтво утворюється одночасно з запорозькою територією, тобто наприкінці XVI–на початку XVII ст. Представляє

²⁹⁵ Слабченко М. Е. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны. Т. 2. – Одеса, 1922. – С. 104.

²⁹⁶ Слабченко М. Е. Хозяйство Гетманщины в XVII–XVIII ст. Т. 4. – Госиздат Украины, 1925. – С. V, 1-3, 6-8.

²⁹⁷ Слабченко М. Е. Организация хозяйства Украины. Т. 2. – Одесса, 1922. – С. 22-23.

²⁹⁸ Слабченко М. Соціально-правова організація. – С. 203, 228.

інтерес гіпотеза Слабченка стосовно соціальної та політичної еволюції запорозького козацтва. В його історії як явища він виділяє три етапи. Під час першого існувало січове козацтво як військо, представляючи взірць військової держави, далекої від народоправства, в якій все вирішувалося «акцією масою». На другому етапі, з утворення Вольностей Запорозьких, на яких проживали як козаки, так і інша людність, влада зосередилася в руках козацтва. Для третього етапу властивим було вже соціальне розшарування всередині козацтва та диктатура старшинського класу, виникнення партій, що призвело до руйнації Запорозької Січі зсередини і, як можна зрозуміти, тим самим полегшило процес її ліквідації²⁹⁹.

Велику увагу Слабченко приділяє структурі Запорозької Січі, складовими якої вважає курені (приписні) як господарські і до певної міри територіальні одиниці, а також військові, правові. Звідси висновок автора: «Отже, Запорожжя являло собою велике число курінних осередків, розкинутих на всьому просторі Вольностей», що Січ не покривала собою куренів. Взагалі Слабченко абсолютизує роль куреня, вказує на те, що «курінь задавав тон, Січ конструювалася за куренем і від нього залежала», виділяє період існування мандрівних куренів в історії Запорожжя (так званих куренів-колив). Заслуговує на увагу його думка про те, що назви куренів є джерелом для історії колонізації території Запорожжя. Новою є спроба встановити хронологічну послідовність виникнення куренів³⁰⁰. Стосовно власне Січі (центру Вольностей), Слабченко вважав, що її значення перебільшується дослідниками, і встає на бік французьких та англійських авторів, як бачили в Січі «федерацію курінних одиниць». Можливо, у подібних висновках відобразилися політичні реалії та дискусії, сучасні Слабченку. Продовжуючи згадану думку, він стверджував, що «фактично ж не було навіть окремого війська. Січ тільки давала свій штамп на те, що робили окремі курені», вказував на еволюцію центру козацького життя та Вольностей, який спершу уособлював Кіш, а згодом – Січ. Розглядаючи топографію Січі, автор дійшов висновку, що вона представляла собою 6 окремих кварталів, або 6 груп куренів. Опираючись на методи статистики, він спростовує дані щодо людності у Січі та куренях, наведені у літописі С. Величка, вказує на перебільшення джерел. Щоправда, слід відзначити, що тут автор впадає у протиріччя у своїх висновках, які з'являються, зокрема, внаслідок нечіткого розділення матеріалу. Важливим є висновок про еволюцію Січі з фортеці на звичайне торгівельне місто (у XVIII ст.)³⁰¹.

²⁹⁹ Там само. – С. 329-330, 340.

³⁰⁰ Там само. – С. 218, 221-222, 228, 252.

³⁰¹ Там само. – С. 225-228, 252, 255.

Курінь, з погляду Слабченка, був осередком зразка родово-родинних стосунків, однак те, що не було справжньої родини – огнища релігійності – Слабченко вважав ознакою відсутності релігійності у козацтва у ранній період. Її ознаки, з його погляду, з'являються у 1638 р., а остаточно зв'язок запорожців з православ'ям утверджується у XVIII ст. Історик пов'язує це з соціальним розвитком козацтва, диференціацією та спробою збереження кастовості. Заперечує історик і тезу про заборону перебування жінки на Січі³⁰².

Окремо стоїть гіпотеза Слабченка стосовно існування на Запорозькій державі, «Запорозької Республіки», яка не відповідала західноєвропейському типу держав. Головною рисою цієї держави став її військовий характер. Висловлює свою думку дослідник і з питання причин відокремлення Запоріжжя від Гетьманщини, виділяє етапи в розвитку запорозького права³⁰³ тощо. Отже, коло гіпотез, висловлених істориком в цій праці, є дуже широким.

Важливе значення для з'ясування внеску історика у дослідження Запорозької Січі має його робота «Паланкова організація запорозьких Вольностей». Знову історик творчо переробляє наявну історіографію, звертається до термінологічних пошуків, до права, щоб за його допомогою пояснити історичні процеси. Він звертається до питань виживання Запорозжя, вказуючи при цьому й на такі чинники, як достатня населеність території, протистояння інтересам чисельних сусідів, серед яких «татари, поляки, дончаки, малоросійські старшини». Під загрозою це виживання опинилося з, на його думку, економічних міркувань: причиною були багаті ресурси Запорозжя. Історик намагається економічними причинами пояснити поразку Запоріжжя в історичній боротьбі за своє існування. Командна класа на Січі – це отаманія та «старики»³⁰⁴. З метою захисту своїх економічних та політичних позицій і відбувається поширення влади через заснування так званих фобургів (як називалися в Європі передмістя) на території Запорозжя. Можливо, що в увазі до запорозьких міст певним чином завдячує Слабченко І. Крип'якевичу, цитату якого про необхідність для запорожців міст він цитує³⁰⁵. Панування у фобургах військового права, пристосування прийшлої людності до нього призводило до того, що фобурги не змогли розвинутися у міські сталі громадські організації. В них знаходилося велика кількість козаків, причинами чого був характер цих запорозьких міст-передмість

³⁰² Там само. – СС. 232, 235-237, 239.

³⁰³ Там само. – С. 206, 211, 248, 270, 288, 329.

³⁰⁴ Слабченко М. Паланкова організація Запорозьких Вольностей. – С. 160.

³⁰⁵ Там само. – С. 174.

Січі (автор проводить аналогію з її безпосереднім передмістям Гасан-Баша), а також абсолютне «перелюднення» Січі. Слабченко простежує й дальший період відбрунькування містечок. Продовжуючи місцеву традицію протиставлення запорозького та гетьманського козацтва, виразником якої в свій час був Скальковський, історик вказує на перші випадки «вдирання» в запорозькі землі, початок якому, на його погляд, поклала Гетьманщина у XVII ст., і вказує на можливість компромісу між Січчю та інтересами інших – однак лише у випадку визнання верховенства Січі. Окрему увагу історик приділяє паланкам і проводить аналогію з полками Гетьманщини, наводить власний список паланок, що «розбігається з загальноприйнятим». Використовуючи орієнтальні дослідження, він знаходить у Запорозжжі «тип мусульманського феодалізму»³⁰⁶.

Слабченко підвів підсумок ідеям ряду інших вчених з приводу знищення Нової Січі, надавши їм остаточного оформлення, на що звернув увагу дослідник його постаті В. Заруба. Визнаючи наявність «класового начала» на території Запорозьких Вольностей, що також було на рівні нової гіпотези, історик дійшов висновку, що саме цим «треба пояснювати і той факт, що коли російське військо йшло руйнувати Січ, людність Вольностей і пальцем не ворохнула, щоб її оборонити».

Отже, чимало гіпотез пропонує історик при вивченні історії як Гетьманщини, так і Запорозької Січі. Ми навели тут тільки їх частину. Тепер слід звернутися до питання, як сучасники у 1920-х роках сприймали намір Слабченка рушити далі дослідження історії України за допомогою цього методу.

Прикладом реакції наукового суспільства на гіпотези історика стали, зокрема, рецензії на його працю «Соціально-правова організація Січі Запорозької». Автори рецензій вказували на безперечно важливу роль Слабченка у формуванні нового – класового – дослідницького підходу до вивчення історії запорозького козацтва, всупереч застарілому вже методу визнаних раніше істориків, що схилялись до романтизації запорожців, зокрема, А.Скальковського та Д.Яворницького³⁰⁷. Кожна з розглянутих рецензій обов'язково звертала увагу на наявність численних гіпотез у рецензованій роботі.

У своїй рецензії Н. Василенкова-Полонська (так вказано у роботі; дружина М. Василенка) охарактеризувала цю роботу Слабченка як «працю, багату на факти й думки». Її цінність, на думку рецензента,

³⁰⁶ Там само. – С. 169; 204, 208, 229.

³⁰⁷ Василенкова-Полонська Н. [Рецензія]: Проф. М. Є. Слабченко. Соціально-правова організація Запорізької Січі («Праці для виучування історії західньо-руського права». Вип. III/ За ред. акад. Н.П. Василенка. Зб. № 12. Соціально-економічний відділ ВУАН у Києві. 1927. С. 203-340) // Записки історично-філологічного відділу / УАН. – 1928. – Кн. 16. – С. 295, 301-302.

полягала «...у тих нових думках, висновках, що їх він робить, у тому новому освітленні вже відомих фактів, у тих сміливих гіпотезах, які, мабуть, викличуть зауваження і критику, але разом з тим звернуть увагу дослідників на давні традиційні погляди, що без перевірки панують у запорозькій історіографії». Автор вказувала на новизну предмету історика. Ми вже говорили про те, що вивчення Гетьманщини він розпочав на рівні полку. Так само новим постало перед сучасниками його звернення до історії куреня (в іншій роботі – паланки) як складових елементів Запорозької Січі³⁰⁸.

Гіпотези автором рецензії розглядаються як засіб подолання традиційних історіографічних підходів до вивчення козацтва. З огляду на це Н.Василенкова-Полонська відзначає загальне тлумачення природи куреня як своєрідну вдачу гіпотезу: «оця повна картина куреня, як промислової та військової одиниці вперше повстала в запорозькій історіографії...». Важливим, на її думку, є погляд Слабченка на право Запорожжя, яким він спростовує твердження попередньої історіографії про відсутність писаних законів в Запорожжі та використання виключно звичаєвого права³⁰⁹.

Серед гіпотез, що викликали зацікавленість та схвалення з боку рецензента, знаходиться і висновок М.Слабченка, зроблений на основі використання даних ономастики, щодо того, що курені більш давні мали назву від географічних назв, а назви пізніших походили від імен ватажків та отаманів. Н.Василенкова-Полонська відзначає з цього приводу: «Ця спроба, яку можна поки що визначити тільки за гіпотезу, дуже цікава...»³¹⁰. Вона також підтримує думку автора про складність вступу до куреня. Імпонує рецензенту і думка автора про перетворення невеликих одиниць промислових та військових на державу та виникнення Січі.

Водночас низка інших гіпотез М.Слабченка викликала критику, часто справедливу, тому що їх виникнення було засновано на використанні поодиноких свідчень, невірному тлумаченню даних джерел та неакуратності у використанні їх даних. Перераховуючи помилки книги, Н.Василенкові-Полонська висловлює думку, що гірші ті з них, які через помилковість цитат «дали підставу для неправдивих висновків». Рецензент навіть порівняла у паралельному наведенні фрагменти тексту Слабченка та частини текстів джерел, на які він посилався. Слід визнати, що результат цього порівняння іноді був не на користь ставлення історика до питання точності передачі інформації джерела. Зокрема, Василенкова-Полонська піддає сумніву версію Слабченка щодо існування 8 чи 9 груп куренів, яку він висловив на підставі

³⁰⁸ Там само. – С. 292, 295, 304.

³⁰⁹ Там само. – С. 293-294.

³¹⁰ Там само. – С. 293.

того, як розміщено було назви куренів у реєстрах; стосовно переваги у XVIII ст. кошових отаманів над кошовим³¹¹.

Заслуговує на особливу увагу спроба Василенкової-Полонської дати пояснення появі гіпотез у праці Слабченка. Ймовірно, вважаючи власну позицію історика як наукового більшовика (максималіста, двигуна науки) дещо перебільшеною, вона вказує на те, що і до нього багато було вже сказано нового, навіть про класове розшарування на Запоріжжі (посилаючись на «маленьку статтю» О. Маркевича, праці Буцинського, Покровського), про промислове, а не виключне військове, походження козацтва (у працях М. Костомарова, М. Грушевського, Д. Багалія). Захоплюючись питанням, Василенкова-Полонська суперечливо з іншими висновками своєї рецензії навіть говорить про те, що Слабченка «не можна вважати за творця нових ідей». Однак його заслуга полягає у збиранні цих думок, у подоланні романтизованого підходу до запорозького козацтва як ордену, що ще відслідковує у сучасній літературі рецензент. З іншого боку, на думку автора рецензії, появою багатьох гіпотез Слабченко завдячує іноземній літературі, якою він перший з дослідників Запорозжя так широко користувався. Причина цього, окрім знання мов, полягала й у тому, що «автор мав змогу познайомитися з великою збіркою книг XVIII-XIX в. французьких, німецьких, англійських, що переховуються в Бібліотеці колишнього Одеського Університету...надійшовши сюди з приватних бібліотек кн. Воронцова та гр. Строгонова. Студії над цими творами дали можливість автору запровадити до своєї праці силу думок, теорій, гіпотез до історії й побуту Запорозжя, що висловлювали різні чужинці»³¹².

Якщо для Н.Василенкової-Полонської питання про Січ як державу у праці М.Слабченка не викликає критики, то в іншій рецензії її автор, М. Ткаченко (що, до речі, розглядав цю працю історика як частину його багатотомної праці) висловив думку, що «слід обережно підходити до трактування Запоріжжя як окремої держави», висловлюється проти гіпотези Слабченка стосовно безумовної лояльності Запорозжя (козаків?) та кошового до монархічної влади у Російській імперії. Він же вважає, що Слабченко перебільшує роль військової дисципліни в Запорозькій Січі. Як і Василенкова-Полонська, Ткаченко поділяє положення Слабченка на запозичені з історіографії та самостійні, зважає на ревізію ним попередньої історіографії. Головне значення роботи полягало, на його думку, у тому, що реально було поставлено питання про те, що таке Запорозжя з погляду економічного та соціального. Гіпотези Слабченка рецензент вважав своєрідним викликом сучасній науці³¹³. У тому ж 1929 р. вийшла рецензія

³¹¹ Там само. – С. 298-300.

³¹² Там само. – С.296, 302-304.

³¹³ Ткаченко М. Рецензія. – 103, 104, 106.

Е.Фельдмана на роботу Слабченка «Паланкова організація Запорозьких Вольностей»³¹⁴. Рецензент, повторивши положення про заміну завдяки Слабченку старої методи у вивченні Запоріжжя новою методою, поставив його в один ряд з такими сучасниками як Яворський, Полонська-Василенко та Греков (с. 220). Автор критикує, з-за їх протиріччя (з погляду марксизму), гіпотези Слабченка стосовно феодальної природи зимівника та порівняння його з фільварком (останню думку Слабченко висловив не у книзі, а у своїй науковій доповіді у 1925 р.) (с. 221). Рецензент стверджував, що Слабченко підійшов до з'ясування природи зимівника формально, без докладного аналізу свого предмету, надав помилкове тлумачення. Цікаво спостерігати, як гіпотези Слабченка стимулювали рецензентів до власних висновків, зокрема, Фельдман висловив свій погляд, що зимівник був зародком поміщицького господарства. Критиці цей рецензент, як і Ткаченко, піддав висновки Слабченка щодо державності в Запорозькій Січі, знову вказавши на формальний (формально-юридичний) підхід історика. Фельдман ставить питання про те, якою могла бути ця держава, якщо виходити з класового підходу до трактування її природи. Автор рецензії, опираючись на цей підхід, вказує, що Запоріжжя саме тоді втратило ознаки держави, коли могло стати державою внаслідок класової диференціації, не встигло стати державою і було військовою громадою у складі різних держав³¹⁵.

Таким чином, розглянувши як окремі гіпотези Слабченка, так і ту реакцію, яку вони викликали у науковому середовищі, можна відзначити те, що гіпотеза стала одним з наукових методів історика. Водночас вона зіграла роль засобу активізації або, за термінологією Слабченка у 1920-х рр., «більшовизації» історичної науки, стимулювання її до розвитку. Реакція на його гіпотези мала неоднозначний характер. Певне значення для їх сприйняття мало існування на початку ХХ ст. різних типів істориків, складної системи взаємин всередині історичної «корпорації». З одного боку, М.Слабченку вдалося, особливо в 1920-х рр., впливати на історіографічний процес. З іншого боку, цей вплив відбувався часто не у вигляді рецепції його поглядів, а як антитеза. Причини цього феномену розкривають нам численні рецензії на праці вченого. В них, зокрема, вказувалося на те, що не всі «цікаві» думки М.Слабченка по-перше, були виважені на основі джерел, по-друге, були дійсно новими. Однак дослідник виходив з власного розуміння своєї ролі в сучасному історіографічному процесі, а його презентації історії були покликані не ввести в оману читачів, а збудити дослідницьку думку. Необхідно відзначити, що подібне

³¹⁴ Фельдман Е. Рецензія. Проф. М. Слабченко. Паланкова організація Запорозьких Вольностей// Прапор марксизму.- 1929. - № 6. - С. 219-224.

³¹⁵ Фельдман Е. Рецензія. - С. 220-222, 223-224.

ставлення до оригінальності мислення мало в Одесі певну традицію, і саме ця традиція, в працях М.Слабченка, намагалася вкорінитися в Києві. Один з аспектів цієї традиції можна назвати «науковою провокацією», що викликала обов'язкову реакцію істориків-сучасників. Тому завершуємо статтю словами одного з рецензентів М.Слабченка, Ткаченка, який так визначив майбутнє гіпотез історика: «дальші дослідження ствердять їх, або відкинуть»³¹⁶.

Lюдмила Novikova

***The right of hypothesis in investigation on Cossack history:
following to M. Slabchenko's (1882–1952) experience***

In the article it is paid an attention to Odesa historian M. Slabchenko's (1882–1952) scientific works and especially to hypotheses made by him in different investigations on history of Cossacks. It is studied the attitude of scientist and his contemporaries toward the hypothesis as scientific method and of some scientists to hypotheses in this historian's works.

Key words: M. Slabchenko, scientific hypotheses, Odesa historians, history of Cossack.

Людмила Новикова

***Право на гіпотезу в дослідженні історії казачества:
приклад досвіду М. Е. Слабченка (1882-1952)***

В статті уделення уваги науковому наслідку одеського історика М.Е.Слабченка (1882-1952), в частині, тем гіпотезам, які були їм представлені в різних роботах по історії казачества. Розглядається відношення М.Е. Слабченка і його сучасників до гіпотези як до наукового методу, а також окремими дослідниками до гіпотезам цього історика.

Ключевые слова: М.Слабченко, наукова гіпотеза, історія казачества, одеські історики.

Рецензент: Т.С. Вінцовський, к.і.н., доцент (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова)

УДК 94(477.64)«Бойко»

Ігор Лиман, Вікторія Константінова

***ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ:
ВИДАННЯ «НАУКОВА ШКОЛА ПРОФЕСОРА А.В. БОЙКА:
ПЕРСОНАЛІ ТА ДОРОБОК»***

В статті мова йде про книгу, присвячену науковій школі вивчення історії Південної України XVIII – XX ст. професора Анатолія Васильовича Бойка, інституційними «стрижнями» якої були та залишаються Запорізьке відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, Запорізьке наукове імені Я. Новицького та кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету.

Ключові слова: Бойко А.В., Південна Україна, наукова школа

27 грудня 2010 р. пішов із життя Анатолій Васильович Бойко. Без перебільшення, це стало тяжкою втратою не лише для всіх тих, хто мав щастя входити до сформованої професором наукової

³¹⁶ Ткаченко М. Рецензія. – С. 106.